

Süt İşleme Tesisi Olarak Faaliyet Gösteren Coğrafi İşaret Tescilli Peynir Üreticilerinin Güncel Durumu (Current Status of Geographical Indication Registered Cheese Producers Operating As Dairy Processing Facility in Turkey)

* Sibel ÖZÇAKMAK^a, Cem KÖSEMEÇİ^b, Asya ÇETİNKAYA^c, Kadir SÜZME^d

^a Atakum District Directorate of Agriculture and Forestry, Samsun/Türkiye; Istanbul Gedik University, Faculty of Health Sciences, Department of Nutrition and Dietetics, Istanbul/Türkiye

^b TMMOB Chamber of Food Engineers Bolu Provincial Representative Office, Bolu/Türkiye; Local Products and Geographical Indications Research Association, Antalya/Türkiye

^c Kafkas University, Faculty of Engineering and Architecture, Department of Food Engineering (YÜciTA Voluntary Active Member), Kars/Türkiye

^d TMMB Chamber of Food Engineers Edirne Provincial Representative Office (YÜciTA Voluntary Active Member), Edirne/Türkiye

Makale Geçmişi

Gönderim Tarihi: 21.09.2024

Kabul Tarihi: 31.01.2025

Anahtar Kelimeler

Coğrafi İşaret

Türk Patent ve Marka

Kurumu

Gıda Güvenliği Bilgi Sistemi

Peynir

Menşe adı

Mahreç işareti

Öz

Coğrafi İşaret (Cİ), yöresel ürünlerin, üreticilerinin ve tüketicilerin korunmasını amaçlayan ve kırsal kalkınmanın aracı olan bir sınai mülkiyet hakkıdır. Ülkemizde Cİ tescili için yetkili mercii olan Türk Patent ve Marka Kurumu (TÜRKPATENT) Coğrafi İşaretler Portalı'nda, tescilli coğrafi işaret ile ilgili üretim, dağıtım ve/veya piyasaya arz faaliyetinde bulunan gerçek ve/veya tüzel kişilikler yayınlanmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Cİ tescili ile korunan peynir çeşitlerinin tescil bilgilerini ve Tarım ve Orman Bakanlığı veri tabanında yer alan Cİ tescilli peynir üreticilerinin mevcut durumunu değerlendirmektir. Çalışmanın birincil verileri, TÜRKPATENT ve Gıda Güvenliği Bilgi Sistemi (GGBS) açık erişimli veri tabanları üzerinden elde edilmiştir. Buna göre; 1 Temmuz 2024 tarihi itibarıyla 41 çeşit yerli peynir çeşidinin TÜRKPATENT tarafından tescillendiği, bu peynirlerin 15'inin menşe adı olduğu, Cİ tescilli peynir üretimi yapılan 31 farklı ilde toplam 85 adet süt işleme tesisi bulunduğu, yalnızca 16 adet tescilli peynir çeşidinin ilgili veri tabanlarındaki kayıtlara göre üretiminin sürdürülebilir olduğu, TÜRKPATENT ve GGBS veri tabanlarında yer alan tescilli peynir üretici bilgilerinin %19.35'inin uyumlu olduğu belirlenmiştir.

Keywords

Geographical Indications

Turkish Patent and Trademark Authority

Food Safety Information System

Local Cheese

Protected Designation of Origin

Protected Geographical Indication

Abstract

Geographical Indication (GI) is an intellectual property right owned by the main producers of the product, which protects local products, their producers and consumers. The official site of the Turkish Patent and Trademark Authority (TURKPATENT) Geographical Indications Portal, the only authorized foundation for the registration of GIs, publishes individuals and legal entities with permission activity. The purpose of the study is to evaluate the registration information of cheese varieties protected as GI and the current information on production of GI-registered cheese that are approved by the Ministry of Agriculture and Forestry. The primary data of this study was obtained through the open access database of TURKPATENT and the Food Safety Information System (FSIS). Accordingly, it was determined that forty-one types of local cheese were registered as GI by TURKPATENT, fifteen of these cheeses registered as PDO, there was a total of eighty-five dairy processing plants producing GI-registered in different thirty-one cities in Turkey, it was determined that only nineteen types of GI-registered cheese has been sustainable according to official data recording systems and 19.35% of the GI-registered cheese producer information published on TURKPATENT and FSIS databases was compatible each other.

Makalenin Türü

Araştırma Makalesi

* Sorumlu Yazar

E-posta: sibel.ozckmk@gmail.com (S. Özçakmak)

DOI: 10.21325/jotags.2025.1548

GİRİŞ

Anadolu, doğusundan batısına pek çok yerleşim alanında zengin doğal kaynakları, tarihi ve gıda mirasıyla nesilden nesile aktarılan kültürel değerler bütünü temsil etmektedir. Toplumların geleneksel kültürel bileşenlerinin, gelecek nesillere aktarılmasında, coğrafi işaretler sürdürülebilirliği destekleyici önemli bir yere sahiptir. Coğrafi İşaret (Cİ), tüketiciler için ürünün üretildiği bölge/yöre/ülke/alanın neresi olduğu, söz konusu ürünün karakteristik ve kalite özelliklerinin garanti edildiğini gösteren ve koruma altına alan bir haktır (Esen, 2016).

Kırsaldaki nüfusun azalması, tarladan çatala uzanan gıda tedarik zincirinde genç çiftçilerin kırsalda yeterli sayıda olmaması, geleneksel ürünlerin ve üretim tekniklerinin, üreticilerin geleneksel bilgi ve deneyimlerin diğer kuşaklara aktarılmasında sorunlara yol açmaktadır. Toplumların geleneksel kültürel bileşenlerinin, gelecek nesillere aktarılmasında, coğrafi işaretler sürdürülebilirliği destekleyici önemli bir yere sahiptir (Tekelioğlu, 2019). Coğrafi işaret, yer adıyla tanımlanan ürünlerin belirli özelliklerini ve kalitesini koruyarak, ürünlerin geleneksel üretim teknikleri ve üreticilerin bilgi birikimlerini nesiller boyunca aktarmasına yardımcı olur. Bu durum, yerel üreticilerin bilgi ve deneyimlerinin gelecek kuşaklara aktarılmasına ve ulusal ve uluslararası pazarda tanınmalarına, tüketicilere ürünün kökenini ve karakteristik özelliklerini göstererek yerel kültürel mirası destekleyici rol oynamaktadır.

Cİ, geleneksel ve kültürel ürünlerimizi koruyan, üreticileri haksız rekabete karşı koruyan, sürdürülebilirliğini destekleyen, istihdam ve gelir yaratarak sürdürülebilir kırsal kalkınmayı sağlayan, kırsal nüfusu yerinde tutan, doğal kaynakları, çevreyi ve biyoçeşitliliği koruyan ve turizmi geliştiren, tüketicilere Cİ kapsamındaki ürünlere kalite garantisi veren resmi kalite işaretleridir (GıdaMO, 2022). Cİ koruması ülkelerin kültürel, ekonomik ve bölgesel kalkınmasına ivme kazandıran, ürünlerin asıl sahiplerini korumaya çalışan, tüketicilerin güvenilir ve kaliteli beslenmesini sağlayan, gastronomi turizmi sektörüne katkı sağlayan kolektif bir hak bütünüdür.

Cİ tescilli ürün pazar potansiyeli uluslararası ticarete giderek önem kazanmaktadır. 10 binden fazla ürün ile Avrupa, Amerika Birleşik Devletleri ve gelişmiş ülkelerdeki tahmini pazar büyüklüğünün 200 milyar doları aştığı, 600'ün üzerinde tescilli Coğrafi İşaretin Fransa ekonomisine yıllık 19 milyar Avro olup, ülkenin toplam gıda harcamasının %10'unu oluşturduğu, İtalya'nın 430 Cİ ve yaklaşık 12 milyar Avroluk bir ekonomik değer oluşturduğu ve 300.000 civarında istihdam sağladığı, AB ülkelerinin 5 binin üzerindeki Cİ tescilli ürünü, 54.3 milyar euroluk bir pazar değeri taşıdığı, AB ülkelerinden dünyaya ihraç edilen işlenmiş ürünlerin %70'inin Cİ'li ürün olduğu bildirilmiştir (ATO, 2022). Türkiye, coğrafi konum özelliklerinin sağladığı koşullara bağlı olarak coğrafi işaret potansiyeli yüksek bir ülkedir. 01.12.2024 tarihi itibarı ile ülkemizde Cİ tescilli ürün sayısı 1680'e ulaşmıştır. 656 adet de başvuru süreci devam eden ürünler mevcuttur. Avrupa Birliği (AB) tescilli ürün sayısı, son olarak Manisa mesir macununun tescillenmesiyle birlikte 28'e ulaşmıştır (TÜRKPATENT, 2024a).

Cİ sistemi, üreticiyi haksız rekabete karşı korurken, tüketicinin de doğru bilgilendirilmesini, sağlıklı ve güvenilir ürüne ulaşmasını sağlamaktadır. Uluslararası boyutta Cİ'lerin korunması, çeşitli sistemler ve anlaşmalar aracılığıyla sağlanmaktadır. Bunlar arasında Madrid, Lizbon Sözleşmesi gibi uluslararası anlaşmalar yer alırken, ulusal düzeyde her ülkenin kendi yasaları ve uygulamaları bulunmaktadır (Escudero, 2001; Goldberg, 2001).

Türkiye'de Cİ'lerin korunması, 1995 tarih ve 555 sayılı Coğrafi İşaretlerin Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile başlamıştır. Günümüzde ise 2017 yılında yürürlüğe giren 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu (SMK) ile yetkili mercii Türk Patent ve Marka Kurumu (TÜRKPATENT) tarafından düzenlenmektedir. Bu

kanun, coğrafi işaret ve geleneksel ürün adı hakkı, coğrafi işaret ve geleneksel ürün adı başvurularının yapılması, kullanılması ve denetiminin yapılmasına ilişkin usul ve esasları kapsamaktadır. 6769 sayılı SMK'na göre (T.C. Resmi Gazete [RG], 29.01.2017a, Sayı 29944); coğrafi sınırları belirlenmiş bir yöre, bölge veya istisnai durumlarda ülkeden kaynaklanan, tüm veya esas özelliklerini bu coğrafi alana özgü doğal ve beşerî unsurlardan alan, üretimi, işlenmesi ve diğer işlemlerin tümü bu coğrafi alanın sınırları içinde gerçekleşen ürünleri tanımlayan adlar “menşe adı”; coğrafi sınırları belirlenmiş bir yöre, bölge veya ülkeden kaynaklanan, belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri bakımından bu coğrafi alan ile özdeşleşen, üretimi, işlenmesi ve diğer işlemlerinden en az biri belirlenmiş coğrafi alanın sınırları içinde yapılan ürünleri tanımlayan adlar ise “mahreç işareti” olarak tanımlanmıştır. Cİ ve Geleneksel ürün Adı Amblem Yönetmeliğinde (T.C. Resmî Gazete [RG], 29.01.2017b, Sayı 30285) amblem kullanımı, amblem temini, amblemin dili, amblemin şekli ve renkleri ile ilgili olarak usul ve esaslar belirlenmiştir. Şekil 1 ve 2’de Mahreç işareti ve Menşe adı (renkli) gösterilmiştir.

Şekil 1. Menşe adı amblemi

Şekil 2. Mahreç işareti amblemi (RG, 2017a)

Dünyada endüstriyel üretimi 18. yüzyıl sonlarına doğru uzanan peynir üretiminin tarihçesi Türkiye’de İskit Türklerinin yaşadığı döneme (M.Ö 600-200) uzanmaktadır. Kısarak sütünden ve muhtemelen ekşitme yolu ile yaptıkları bildirilmiştir. Osman Gazi’nin Osmanlı Devletini kurması ile Anadolu topraklarına yerleşen Türklerin peynir, yağ, kaymak ve kurutulmuş yoğurt gibi süt ürünleri, Türk mutfağının temel unsurlarından biri haline gelmiştir (Çetinkaya, 2022). Sağlık ve besleyici değeri (kalsiyum, yüksek kaliteli protein, esansiyel amino asitler (valin, lösin, lisin, fenilalanin, triptofan, metionin, arjinin, histidin), karbonhidrat, yağ asitleri: linoleik, araşidonik ve linolenik, fosfor, B2 vitamini ve A vitamini) açısından zengin bir süt ürünü olan peynir çeşitleri, genellikle bölgesel/yöresel olarak üretilmekte ve kendi yöresi ile sınırlı kalmaktadır (Çetinkaya, 2022).

Türkiye’nin çok geniş bir geleneksel ve yöresel peynirler katoloğu olmasına rağmen, halen tescilli sadece 41 çeşit yerli peyniri bulunmaktadır. Oysaki coğrafi sınırlar içinde yetiştirilen inek, koyun veya keçilerden edilen sütlerden/karışım sütlerden elde edilen peynir çeşitlerimizin çoğu, tescillenerek katma değere dönüştürülebilecek potansiyele sahiptir. Bölge isimleri ile koruma altına alınabilen peynir çeşitlerimiz, hem ulusal hem uluslararası ticarete küreselleşen rekabet gücüne karşı üreticilere oldukça yarar sağlamaktadır. AB tarafından korunan tescilli Cİ’lerimiz, uluslararası ticarete artan rekabet koşullarına karşılık üretildikleri ve tescillendikleri ülkelere çeşitli avantajlar sağlamaktadır. Bunun en anlamlı örneği de AB tarafından tescillenen “Ezine Peyniri”dir. 2023 yılında AB nezdinde koruma altına alınarak adeta taçlandırılan ilk ve halen tek peynir çeşidimiz olmuştur. Erzincan Tulum Peyniri, Erzurum Civil Peyniri ve Erzurum Küflü Civil Peyniri/ Göğermiş Peynir ise halen başvuru aşamasında olup tescil süreci devam etmektedir (eAmbrosia, 2024).

Ülkemizde yaygın olarak küçük ve orta ölçekte aile işletmeciliği koşullarında üretilen ve genellikle pazar yerlerinde satışa sunulan süt ve süt ürünlerinde; üreticilerin ve ürün çeşitlerinin resmi kayıtları, hammadde ve ürün potansiyelleri, ürün standardizasyonu ve gıda güvenilirliği gereklilikleri açısından ne yazık ki çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır (Gelibolu, 2009; Küçük & Tapkı, 2020). Resmi kayıtlara geçmeden veya gerekli izinleri almadan yapılan kayıt dışı piyasaya arz edilen ürünler, gıda güvenilirliği ve halk sağlığı açısından potansiyel tehlikeler taşıyabilmektedir.

Bir gıda işletmesi, faaliyetine başlamadan önce TOB'a bağlı il/ilçe müdürlüklerine başvuruda bulunarak faaliyeti ile ilgili işletme kayıt/onay belgesi alması zorunludur (T.C. Resmî Gazete [RG], 13.06.2010, Sayı 27610). 5996 sayılı Kanunu 30. maddesinde "İşletmelerin Kayıt ve Onay" zorunluluğu ilgili hükümler yer almaktadır. Birincil mevzuat kapsamında yayımlanan "Gıda İşletmelerinin Kayıt ve Onay İşlemlerine Dair Yönetmelik" (RG, 2011) ve bu Yönetmelikte 07.01.2014 tarihinde yapılan değişiklikle (T.C. Resmî Gazete [RG], 20.01.2014, Sayı 40107)" Onay ve Kayıt Kapsamındaki Gıda İşletmelerinin Faaliyet Konuları" belirtilmiştir. "Çiğ Süt ve Süt Ürünleri İşletmeleri (Süt toplama merkezi, süt işleme tesisi)" onay kapsamındadır. Onaya tabii olan işletmelerin yerinde yapılan resmi kontrol ve denetimleri sonucunda uygun bulunması halinde gıda işletmesine "İşletme Şartlı Onay Belgesi" ve "İşletme Onay Numarası" verilmektedir (T.C. Resmî Gazete [RG], 17.12.2011, Sayı 28145). 5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu'nda belirtilen "Gıda İşletmecisi" tanımına kanunda belirtilen gıda güvenilirliği hükümlerinin uygunluğundan sorumludur (T.C. Resmî Gazete [RG], 13.06.2010, Sayı 27610). Yurt dışı menşeli Cİ tescilli ürünlerin Türkiye'de piyasaya arz edilebilmesi için 5996 sayılı Kanuna göre, kayıt kapsamında "Müstakil yeniden ambalajlama/Gıda ambalajlama" faaliyet gösterdiğine dair yasal izin alması zorunludur (RG, 2010; T.C. Resmî Gazete [RG], 29.01.2017, Sayı 29944).

Menşe adı ve mahreç işareti kullanım hakkına sahip olan üretim, dağıtım ve/veya pazarlama alanında faaliyet gösteren gerçek/tüzel kişiler, 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu (RG, 2017a) ve 5996 sayılı Gıda Kanununda (RG, 2010) belirtilen hükümleri yerine getirmekle yükümlüdür. Cİ tescilli ürünlerin ticaretinde tescil ettiren kurum/kuruluşların üreticiden başlayan ve son tüketiciye ulaşan tedarik zincirinde bulunan her paydaşın ticari faaliyeti ile ilgili resmi kayıt/onay durumu ve ilgili resmi otoriteler ile yönetişimi, kayıt dışı faaliyetlerin önlenmesi ve Cİ haklarının korunmasında dolayısı ile izlenebilirlik ve denetim mekanizmasının etkin şekilde işleyişi büyük rol oynamaktadır.

Türkiye'de üretilen Cİ tescilli peynir çeşitlerinin tanımları, ayırt edici özellikleri, Ci türleri, üretim teknolojileri, bazı fizikokimyasal özellikleri üzerine genel bilgilere yoğunluk verilen araştırmalarda, Cİ'li yöresel ürünlerin turizm ve gastronominin gelişmesine sağladığı katkılar ve bu ürünlerin haksız rekabete karşı korunmasında, sosyo-kültürel mirasın korunmasına ve küresel pazardaki avantajları bahsedilmiştir (Demir, 2016; Özdemir & Altınar, 2018; Çakmakçı & Salık, 2021; Çetinkaya, 2022). Araştırma öncesinde yapılan literatür taramalarında, Cİ ürün üreten gerçek veya tüzel kişilikteki işletmecilerin envanter bilgileri ile ilgili çalışmalara ihtiyaç olduğu görülmüştür. Bu çalışmada, Cİ tescilli peynir (TÜRKPATENT, 2024a) üreticilerinin kayıt altına alındığı TÜRKPATENT ve GGBS veri tabanlarına göre envanterinin çıkarılması, Türkiye'de resmi kayıtlı süt işleme tesisi olarak faaliyet gösteren Cİ tescilli peynir üreticilerinin genel profilinin ortaya konması ve her iki veri tabanındaki bilgilerin entegrasyonu ile ilgili değerlendirmelerin yapılabilmesi amaçlanmıştır.

Materyal ve Yöntem

Bu nitel araştırmada, doküman analiz yöntemi (Baltacı, 2019; Yıldırım & Şimşek, 2018) ile veri kaynaklarına erişim sağlanmış, tek tek incelenerek kontrolleri sağlanmış, araştırma amacı doğrultusunda gerekli olan veriler bilgisayar ortamında oluşturulan tablolara aktarılmış ve içerik analizi yapılmıştır. Araştırmanın geçerlilik ve güvenilirliği için veri kaynaklarına erişim sağlanan yetkili/yerel otoriteler ile görüşmeler sağlanmıştır. Buna göre; Türkiye’de tescilli 45 adet peynir çeşidine ait genel bilgiler ve TÜRKPATENT Coğrafi İşaretler Portalı’nda (<https://ci.turkpatent.gov.tr/veri-tabani>) yer alan faaliyet gösterenlerin listesine dayanılarak TOB tarafından oluşturulan GGBS veri tabanında (<https://ggbbs.tarim.gov.tr/>) tüketicilerin erişimine açık bölüm üzerinden sadece “Süt işleme tesisleri” kategorisinde doğrulanabilir sorgulama yapılabildiği için Cİ tescilli peynir üretici bilgileri araştırmaya dahil edilmiştir.

GGBS’de kayıt kapsamında “Süt ve Süt Ürünleri Üreten İş Yerleri” ile Yerel Marjinal Sınırlı Faaliyet (YMSF) konulu üretim yapan süt ve süt ürünleri işletmeleri yer almaktadır. Ancak, TÜRKPATENT veri tabanında “Dağıtım/Pazarlama/Piyasaya Arz” kapsamında şahıs olarak faaliyette bulunanlar, GGBS üzerinden sorgulanamadığı için değerlendirilmeye dahil edilmemiştir.

Araştırmanın Bulguları ve Tartışma

Cİ Tescil Bilgilerine Yönelik Bulgular

Bu çalışmada, 1 Temmuz 2024 tarihi itibarıyla TÜRKPATENT Coğrafi İşaretler Portalı üzerinden yapılan doküman tarama yöntemi sonucunda tescil edilen yerli ve yurtdışı menşeli peynirlerin Cİ türü ve tescil ettiren kurum/kuruluşlara ait bilgileri Tablo 1’de sunulmuştur. İlk tescilli Cİ’in 2001 yılında Erzincan Tulum Peyniri olduğu, 2001-2024 yılları arasında en fazla tescilin 2021 yılında gerçekleştiği, yıllara göre tescil sayılarına bakıldığında 2001, 2009, 2010, 2012, 2013, 2015, yıllarında 1, 2007 ve 2020 yıllarında 2, 2018 ve 2022 yıllarında 5, 2024 yılında 4, 2023 yılında 7 ve 2021 yılında 10 adet olmak üzere toplam 45 adet tescilin verildiği görülmektedir (Tablo 1). Peynirlerin Cİ tescilinde en fazla artış 2021 yılında meydana gelmiştir. Yöresel tarım ve gıda ürünlerinin tescillenmesi yönündeki eğilim, 2017 yılında SMK’nın (T.C. Resmi Gazete [RG], 29.01.2017, Sayı 29944) kabulüyle birlikte artış göstermeye başlamıştır. 19-21 Eylül 2019 tarihleri arasında Ankara Ticaret Odası tarafından gerçekleştirilen “II. Uluslararası Coğrafi İşaretle Ürünler Zirvesi” (Anonim, 2019a), Cİ’lerin önemi ve yerel ürünlerin tanıtımının öneminin vurgulanmasında önemli bir etkiye sahip olmuştur. Nitekim, 2021 yılında tescillenen peynir sayısındaki artış, mevcut potansiyeli harekete geçirmede söz konusu gelişmelerin etkin rol oynadığını göstermektedir.

Tablo 1. Cİ Tescilli Peynirlerin Kronolojik Sıralaması ve Tescil Bilgileri

Sıra No	Coğrafi İşaretin Adı	Tescil Tarihi	Türü	İl	Başvuru Yapan/Tescil Ettiren
1	Ağrı Tulum Peyniri	29.03.2024	Mahreç İşareti	Ağrı	Ağrı İl Özel İdaresi
2	Antakya Küflü Sürkü (Çökeleği)	26.02.2018	Mahreç İşareti	Hatay	Antakya Ticaret ve Sanayi Odası
3	Antakya Sürkü (Antakya Çökeleği)	26.02.2018	Mahreç İşareti	Hatay	Antakya Ticaret ve Sanayi Odası
4	Antakya Carra Peyniri	18.02.2024	Menşe Adı	Hatay	Antakya Ticaret ve Sanayi Odası

Tablo 1. Cİ Tescilli Peynirlerin Kronolojik Sıralaması ve Tescil Bilgileri (devamı)

5	Antakya Künefelik Peyniri	22.12.2021	Mahreç İşareti	Hatay	Antakya Ticaret ve Sanayi Odası
6	Hanak Tel Peyniri	04.08.2024	Menşe Adı	Ardahan	Ardahan Ticaret ve Sanayi Odası
7	Savaştepe Mihaliç Kelle Peyniri	07.10.2023	Mahreç İşareti	Balıkesir	Balıkesir Büyükşehir Belediyesi
8	Bergama Tulum Peyniri	06.06.2024	Menşe Adı	İzmir	Bergama Ticaret Odası
9	Çankırı Küpecik Peyniri	10.01.2021	Mahreç İşareti	Çankırı	Çankırı Belediyesi
10	Çayeli Koloti Peyniri	24.08.2022	Menşe Adı	Rize	Çayeli İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü
11	Parmigiano Reggiano (Parmesan Peyniri)	20.11.2017	Menşe Adı	Yurtdışı	Consorzio Del Formaggio Parmigiano Reggiano
12	Gorgonzola	01.09.2023	Menşe Adı	Yurtdışı	Consorzio Per La Tutela Del Formaggio Gorgonzola
13	Grana Padano	28.03.2018	Menşe Adı	Yurtdışı	Consorzio Per La Tutela Del Formaggio Grana Padano
14	Diyarbakır Örgü Peyniri	22.02.2013	Mahreç İşareti	Diyarbakır	Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası
15	Edirne Beyaz Peyniri	23.10.2013	Menşe Adı	Edirne	Edirne Ticaret ve Sanayi Odası
16	Erzincan Tulum Peyniri	29.08.2001	Menşe Adı	Erzincan	Erzincan Ticaret ve Sanayi Odası
17	Erzurum Civil Peyniri	09.11.2009	Mahreç İşareti	Erzurum	Erzurum Ticaret Borsası
18	Erzurum Küflü Civil Peyniri (Göğermiş Peynir)	30.11.2012	Mahreç İşareti	Erzurum	Erzurum Ticaret Borsası
19	Ezine Peyniri	04.10.2007	Menşe Adı	Çanakkale	Ezine Peynirini ve Mandıracılarını Koruma, Geliştirme ve Tanıtma Derneği
20	Antep Peyniri / Gaziantep Peyniri / Antep Sıkma Peyniri	06.04.2018	Mahreç İşareti	Gaziantep	Gaziantep Ticaret Borsası
21	Gümüşhane Deleme Peyniri	17.03.2021	Mahreç İşareti	Gümüşhane	Gümüşhane Ticaret ve Sanayi Odası
22	İvrindi Kelle Peyniri	02.09.2022	Mahreç İşareti	Balıkesir	İvrindi Belediyesi
23	İzmir Tulum Peyniri	24.01.2022	Mahreç İşareti	İzmir	İzmir Ticaret Odası
24	Kars Kaşarı	10.12.2015	Menşe Adı	Kars	Kafkas Üniversitesi Rektörlüğü
25	Maraş Parmak/Sıkma Peyniri	17.04.2021	Mahreç İşareti	Kahramanmaraş	Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi
26	Elbistan Kelle Peyniri	22.11.2023	Mahreç İşareti	Kahramanmaraş	Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi
27	Karaman Divle Obruğu Tulum Peyniri	12.08.2017	Menşe Adı	Karaman	Karaman Ticaret ve Sanayi Odası
28	Kargı Tulum Peyniri	26.10.2021	Menşe Adı	Çorum	Kargı Belediyesi
29	Talas Çörekotlu Çömlek Peyniri	03.12.2024	Mahreç İşareti	Kayseri	Kayseri Üniversitesi, Talas Belediyesi
30	Hellim / Halloumi	25.05.2010	Menşe Adı	Yurtdışı	Kıbrıs Türk Sanayi Odası
31	Kırklareli Eski Kaşar Peyniri	07.11.2023	Menşe Adı	Kırklareli	Kırklareli Ticaret ve Sanayi Odası
32	Kırklareli Beyaz Peyniri	23.12.2020	Menşe Adı	Kırklareli	Kırklareli Ticaret ve Sanayi Odası, Kırklareli Ticaret Borsası
33	Malatya Peyniri	07.06.2022	Mahreç İşareti	Malatya	Malatya Ticaret ve Sanayi Odası
34	Malkara Eski Kaşar Peyniri	12.06.2017	Menşe Adı	Tekirdağ	Malkara Ticaret ve Sanayi Odası
35	Manyas Kelle Peyniri	16.12.2020	Mahreç İşareti	Balıkesir	Manyas Kaymakamlığı

Tablo 1. Cİ Tescilli Peynirlerin Kronolojik Sıralaması ve Tescil Bilgileri (devamı)

36	Mengen Peyniri	10.06.2023	Mahreç İşareti	Bolu	Mengen Kaymakamlığı, Mengen Belediyesi
37	Muş Eski Kaşarı	22.06.2023	Mahreç İşareti	Muş	Muş İl Tarım ve Orman Müdürlüğü
38	Pınarbaşı Uzunyayla Çerkes Peyniri	14.04.2021	Menşe Adı	Kayseri	Pınarbaşı Belediyesi
39	Atlantı Dededağ Tulum Peyniri	26.01.2023	Mahreç İşareti	Konya	S.S. Atlantı Kasabası Tarımsal Kalkınma Kooperatifi
40	Sakarya Abhaz (Abaza) Peyniri	05.03.2023	Mahreç İşareti	Sakarya	Sakarya Ticaret ve Sanayi Odası
41	Urfa Peyniri / Şanlıurfa Peyniri	27.07.2021	Mahreç İşareti	Şanlıurfa	Şanlıurfa Ticaret Borsası
42	Vakfikebir Külek Peyniri	25.05.2021	Mahreç İşareti	Trabzon	Vakfikebir Belediyesi
43	Van Otlı Peyniri	31.12.2018	Menşe Adı	Van	Van Ticaret ve Sanayi Odası
44	Yozgat Çanak Peyniri	18.12.2017	Mahreç İşareti	Yozgat	Yozgat Belediyesi
45	Yüksekova Çirek Peyniri	18.04.2022	Mahreç İşareti	Hakkari	Yüksekova Ticaret ve Sanayi Odası

Türkiye’de Cİ tescil sürecinde genellikle Bakanlıklar, Belediyeler, Kaymakamlıklar, Dernekler, Kooperatifler, Oda/Borsalar gibi farklı kurum ve kuruluşlar rol oynamaktadır. Cİ tescilli 41 çeşit yerli peyniri tescil ettirenleri arasındaki dağılıma bakıldığında (Tablo.1) en fazla Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) bileşenlerinin (%56.09) olduğu, bunu yerel ve merkezi idarelerin (%36.58) takip ettiği, üretici örgütlerinin (Ezine Peynirini ve Mandıracılarını Koruma, Geliştirme ve Tanıtma Derneği, S.S. Atlantı Kasabası Tarımsal Kalkınma Kooperatifi) %4.87’lik oranla yer aldığı görülmektedir.

Cİ sürecinde ülkemizdeki kurumların durumu üzerine yapılan araştırmalarda, Belediyeler ve TOBB’un ön plana çıktığı, kooperatif ve birliklerin oranı, tüm tescil ettirenler arasında yaklaşık %4.5 ile sınırlı kaldığı, TOBB’un coğrafi işaret tescilli ürünlerin tanıtımını ve ekonomik değerini arttırmaya yönelik önemli rol oynadığı, tescil yönetimi ve korunması konularında stratejik bir konumda olduğu vurgulanmıştır (Tekelioğlu, 2019; GıdaMO, 2024; Yörükoğlu, Dayısoylu, & Ançel, 2024). TÜRKPATENT verilerine göre, Cİ tescil ettirenleri açısından ilk üç sırada Belediyeler (595), Ticaret/Sanayi Odası (474) ve Ticaret Borsasının (140) yer aldığı görülmektedir (TÜRKPATENT, 2024a).

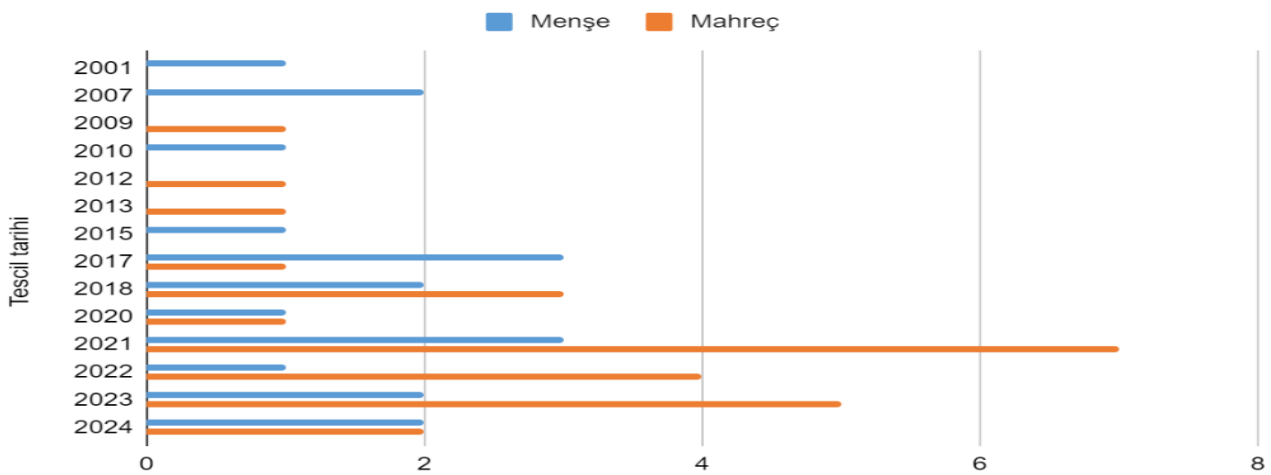
TÜRKPATENT Coğrafi İşaretler Portalı ve e-Ambrosia veri tabanlarına göre tescilli peynirlerin tüm ürün grupları içerisinde oransal olarak sırasıyla %2.8 ve %15.2’lik paya sahip olduğu görülmektedir (eAmbrosia, 2024; TÜRKPATENT, 2024b). Tescil ettiren tarafta küçük ve orta ölçekli üreticilerin örgütlenmesi, kooperatif veya birlikler çatısında üretim ve ticari kimlik kazandırılma konusunda güvenilir, sürdürülebilir ve kontrol edilebilir bir sistem içinde birliktelik sağlamaları, Cİ ile koruma altına alınan ürünlerin haksız rekabete karşı korunmasında etkili rol oynayacağı düşünülmektedir. Türkiye’de Cİ olarak tescillenen ürün başvurularının çoğunlukla Ticaret ve Sanayi Odaları tarafından yapılmakta iken, Avrupa Birliği’nde (AB) tescil başvurusu yapanların genellikle ürünle ilgili üretici birlikleri ve sendikalar olduğu gözlenmektedir (Tekelioğlu & Demirer, 2008). 1 Temmuz 2024 tarihi itibarıyla AB’de tescilli peynir sayısına bakıldığında toplam 261 adet olup, tescil ettirenlerin ülkemizin aksine genellikle üretici örgütleri olduğu ve sayısının 261’e yükseldiği görülmektedir. Yerel üreticilerin ulusal ve uluslararası pazarda kendine yer bulabilmesindeki en büyük araç olan Cİ’lerin tescil sürecinde, ürünü çok iyi bilen ve tanıyan üreticilerin ürünü tescil ettirmesi ve denetimlerdeki rolünü arttıran politikalara ihtiyaç olduğu görülmektedir (Kan, Gulcubuk, Kan & Doğan, 2017; Kan & Gülçubuk, 2008; Kaya, 2023; Tekelioğlu, 2019).

Görüldüğü üzere; ülkemizde Cİ tescillerinin çoğunlukla ilgili ürünün sahibi ve üreticisi sayılacak kurum ve kuruluşlar tarafından alınmaması, üreticileri korumak için geliştirilmiş olan tescil sisteminin amacı ile çelişki oluşturmaktadır. Cİ sisteminin asıl amacı olan üretici haklarının korunması ve haksız rekabete karşı avantaj sağlanabilmesi için; tescil öncesi ve tescil sonrası başvuru sahiplerine kamu ve yerel otoriteler tarafından uzmanlık gerektiren konularda destek sağlanması, TÜRKPATENT Kurumu’nun başvuru sahiplerine yardımcı olarak başvuru sürecinin uzun yıllar almasının önüne geçilmesi, üreticilerin Tarım ve Orman Bakanlığının yayınlamış olduğu “Gıda işletmelerinin Kayıt ve Onay İşlemlerine Dair Yönetmelik” kapsamında kurumsal kimlik kazandırılmasının önemli düzeyde katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yukarıda bahsedilen önerilere paralel olarak Türkiye’deki Cİ tescilli ürünlerin tanıtımını ve korunmasını amaçlayan, üniversite bünyesinde üretici birliklerine destek sağlayan ve bu kapsamda ulusal/uluslararası çeşitli faaliyetlerin yürütüldüğü bir araştırma merkezi kurulmuştur. Akdeniz Üniversitesi bünyesinde Yöresel Ürünler ve Cİ’li ürünler üzerine araştırma yapan “Coğrafi İşaretler Uygulama ve Araştırma Merkezi (AcıMER)” kurulmuş olup, ulusal ve uluslararası ölçekte üretici örgütlerine (Birlik/Kooperatif) Cİ değer zincirini güçlendirmek ve sürdürülebilir üretimin sağlanabilmesi için teknik destek sağlamaktadır (AcıMER, 2024).

Yıllara göre Cİ türleri incelendiğinde (Şekil 1), 2001 ve 2007 yıllarında menşe adı türünde başlayan koruma sisteminin 2009-2015 yılları arasında 1’er adet menşe adı tescili ile devam ettiği, 2017 yılında menşe adı ile tescillemede artış olduğu (n=3) görülmüştür. Peynirlerde en tescilin 2021 yılında gerçekleştiği (n=10) ve yine aynı yılda en fazla mahreç işareti türünde (n=7) tescillendiği tespit edilmiştir. 2022 yılında verilen tescil sayısının %50 oranında azaldığı (n=5) ancak, 2023 yılında tekrar artışa geçtiği (n=7) ve 2024 yılının ilk yarısında 4 adet peynirin Cİ korumasına alındığı, 1 Temmuz 2024 itibarıyla Cİ tescilli toplam 41 yerli peynirin en fazla mahreç işareti türünde (n=26) tescillendiği (%63.41) belirlenmiştir (Şekil 1).

Menşe ve Mahreç

Şekil 1. Yıllara göre tescillenen peynirlerde Menşe adı ve Mahreç işareti durumu (TÜRKPATENT Cİ veri tabanından yazarlar tarafından hazırlanmıştır)

Bir ürünün “Menşe adı” olarak tescillenebilmesi için üretim bölgesini kapsayan o coğrafi sınırdan temin edilen hammaddenin kullanılması, üretim, işleme ve diğer işlemlerin tümüyle o coğrafi sınır (yöre) içinde gerçekleşmesi zorunludur (RG, 2017b). Diğer yandan, “Mahreç işareti” kategorisinde değerlendirilmesi için, ürüne ait belirgin bir

niteliği, ünü veya başka bir özelliğini o coğrafi alanla özdeşleşen ve üretim, işleme ya da diğer işlemlerinden en az birinin o yörede gerçekleşmesi yeterli olduğundan oransal olarak Cİ türleri içinde menşe adının daha düşük oranda olması beklenen bir durumdur (Demir, 2020). Çalışkan ve Koç (2012)'un Cİ tescil raporlarının incelenmesi ile konuya ilişkin bazı genel ve ortak sorunlar üzerine yaptığı bir çalışmada, sorunlardan ilkinin, tescilin menşe adı ya da mahreç işareti olarak belirlenmesi ile ilgili olduğu, peynir ile ilgili incelenen çeşitlerden Edirne Beyaz Peynir'nin menşe adı olarak tescillenmesi gerekirken mahreç işareti olarak tescillendiği, tescil belgesinde yöreye özgü coğrafi unsurlardan bahsedildiği ve coğrafi unsurlar Edirne'ye özgü olduğuna göre bu ürünün menşe adı olarak tescillenmesi doğru olacağı vurgulanmıştır. Nitekim, 6769 Sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu'nun 42. maddesi kapsamında 16.01.2023 tarih ve 141 sayılı Resmi Coğrafi İşaret ve Geleneksel Ürün Adı Bülteni'nde yayımlanan (Anonim, 2023) değişiklik talebi ile Edirne Beyaz Peyniri, "Menşe adı" olarak revize edilmiştir.

Coğrafi işaret için mahreç işareti ve menşe adı oldukça önemlidir. Türkiye'de bölgelerin coğrafi özelliklerinden nitelik kazanan ürünlerin Cİ koruma sistemi altında Mahreç işareti veya Menşe adı türü sınıfına göre tescil başvuru süreci değerlendirilirken, tüm üretimin gerçekleştirildiği coğrafi alanın doğal ve beşeri özellikleri, ürünün yöre ile olan bağı, ürün tanımı ve ayırt edici özellikleri, üretim metodu, coğrafi sınır içerisinde gerçekleşmesi gereken üretim, işleme ve diğer işlemlerin ilgili meslek alanları (Gıda Mühendisi, Veteriner Hekim, Ziraat Mühendisi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları alanında uzman araştırmacı/akademisyenler) uzmanlarınca sürece dahil edilmesi ile Mahreç işareti ürünlerin coğrafi sınırlar dışında üretilmesinin engellenmesi (Adana kebabı, Afyon pastırma sucuğu, Muğla köftesi gibi) yönünde faydalı olacaktır.

TÜRKPATENT ve GGBS Veri Tabanlarında Cİ Tescilli Peynir Üreticilerine Yönelik Bulgular

TÜRKPATENT Coğrafi İşaretler Portalı (<https://ci.turkpatent.gov.tr/veri-tabani>) üzerinden tescil belgesi ve faaliyet gösterenler listesinde yer alan peynir üreticilerinin, TOB bünyesinde bulunan GGBS veri tabanında onay durumları araştırılmıştır. Cİ tescilli peynirleri tescil ettiren kurum/kuruluşlar tarafından TÜRKPATENT'e bildirilen faaliyet gösterenler listesinde üretim faaliyetinde bulunan işletmelerin GGBS'nin açık erişimi üzerinden süt işleme tesisi olarak onay durumları tespit edilmiş, İl/İlçe Tarım ve Orman Müdürlükleri ile görüşmeler yapılarak birincil veriler doğrulanmıştır. TÜRKPATENT veri tabanında tescilli peynir üretim faaliyeti gösterenlerin GGBS'de onay durumu, Tablo 2'de sunulmuştur. Erzurum ve Gaziantep illerinde Cİ tescilli bazı peynir üreticisi işletme sayısının tescil tarihinden sonra artış gösterdiği ve (25-G-0214, 27-G-0335, 27-G-0351, 27-G-0354) şartlı onay sürecinde olduğu görülmüştür.

Tablo 2. TÜRKPATENT veri tabanında tescilli peynir üretim faaliyeti gösterenlerin GGBS'de onay durumu

Sıra No	İl	Ci peynir çeşidi	TÜRKPATENT	GGBS	Tescilli yerli peynir çeşidi üreticisi Onay Durumu
1.1	Balıkesir	İvrindi Kelle Peyniri	2	1	10-1966
1.2	Balıkesir	Manyas Kelle Peyniri	3	0	0
2	Bolu	Mengen Peyniri	1	1	14-0173
3	Çanakkale	Ezine Peyniri	22	9	17-0198, 17-0179, 17-0131, 17-0104, 17-0041, 17-0028, 17-0023, 17-0022, 17-0021
4	Çankırı	Küpecik Peyniri	4	0	18-G-0071 (Pasif)
5	Çorum	Kargı Tulum Peyniri	2	2	19-0180, 19-0187

Tablo 2. TÜRKPATENT veri tabanında tescilli peynir üretim faaliyeti gösterenlerin GGBS’de onay durumu (devamı)

6	Diyarbakır	Örgü Peyniri	1	1	21-0114
7	Edirne	Edirne Beyaz Peyniri	9	7	22-0443, 22-0458, 22-0460, 22-0461, 22-0333, 22-0025, 22-0225
8.1	Erzurum	Civil Peyniri	14	12+1	25-0158, 25-0082, 25-0117, 25-0064, 25-0062, 25-0106, 25-0079, 25-0109, 25-0105, 25-0206, 25-0078, 25-0161, 25-G-0214
8.2	Erzurum	Küflü Civil Peyniri (Göğermiş Peyniri)	13	11	25-0158, 25-0082, 25-0117, 25-0071, 25-0064, 25-0084, 25-0106, 25-0078, 25-0127, 25-0105, 25-0079
9	Erzincan	Tulum Peyniri	6	3	24-0086, 24-0059, 24-0054
10	Gaziantep	Antep Peyniri/Antep Sıkma Peyniri	2	2+3	24-0267, 27-0036, 27-G-0335, 27-G-0351, 27-G-0354
11.1	Hatay	Antakya Küflü Sürkü Çökeleği	1	0	
11.2	Hatay	Antakya Sürkü (Antakya Çökeleği)	1	0	2014 yılında TOB Onayı almış Sürkü Peyniri Üreticisi: 31-0088 (TÜRKPATENT listesinde yok, TÜKPATENTTE izni olan üretici GGBS’de yok)
12	İzmir	Tulum Peyniri	4	4	35-0303, 35-0148, 35-0312, 35-0108
13	Karaman	Divle Obruğu Tulum Peyniri	22	2	70-0056, 70-0124
14	Kars	Kars Kaşarı	20	14	36-0042, 36-0070, 36-0084, 36-0050, 36-0094, 36-0052, 36-0058, 36-0041, 36-0064, 36-0053, 36-0116, 36-0049, 36-0071, 36-0130
15	Konya	Atlantı Dededağ Tulum Peyniri	1	1	42-0206
16	Tekirdağ	Malkara Eski Kaşarı	3	3	59-0023, 59-0177, 59-0584
17	Rize	Çayeli Koloti Peyniri	2	0	
18	Trabzon	Vakfıkebır Külek Peyniri	3	1	61-0072
19	Van	Otlı Peyniri	0 (Pazarlama/Piyasaya Arz var; toplam 27 kişi-Üretici bilgisi yok)	2	65-0055, 650098 (GGBS’de Otlı Peyniri Üreten 2 işletme var. Ancak 1’i Cİ tescil başvuru sürecinde. Diğerleri faal değil)
Toplam			136	79	

G: Şartlı Onaylı İşletme.

Cİ tescilli peynir üreticilerine ait TÜRKPATENT kurumu ve TOB’nda onaylı faaliyet gösteren işletmecilere ait araştırılan envanter çalışmasının sonuçlarının sunulduğu Tablo 2’ye göre; 31 farklı ildeki tescilli peynir üreticisine ait bilgilerin 5 ilde (Bolu, Çorum, Diyarbakır, İzmir, Konya, Tekirdağ) güncel verilere sahip olduğu, Cİ tescilli 41 yerli peynir çeşidi içinde sadece 16’sının (1’i başvuru sürecinde) (%39.02) üretiminin resmi kayıt altında ve kontrollü şartlarda devam ettiği görülmüştür. Şekil 1’de illere göre TÜRKPATENT ve GGBS veri tabanlarında faaliyet izni bulunan yerli peynir çeşitleri gösterilmiştir.

Şekil 1. İllere göre TÜRKPATENT ve GGS veri tabanlarına göre faaliyet izni bulunan yerli peynir çeşitleri.

Cİ tescilli peynir üretimine 31 il ile başlayan sürecin günümüzde 15 ilde (Balıkesir, Bolu, Çanakkale, Çorum, Dişarbakır, Edirne, Erzurum, Erzincan, Gaziantep, İzmir, Karaman, Kars, Konya, Tekirdağ, Trabzon) devam ettiği, tescilli peynir üretim faaliyeti gösteren süt işleme tesislerinin sayıca dağılımına bakıldığında ilk dört sırada; Erzurum (24), Kars (14), Çanakkale (10), Edirne (7) illerinin yer aldığı belirlenmiştir.

TÜRKPATENT veri tabanına göre, 17 adet Cİ tescilli peynir çeşidine ait (%41.46) üretici bilgisinin bulunmadığı, Van Otlı peyniri ile ilgili olarak GGBS açık erişimli veri kayıt sisteminde “Otlı Peyniri” üreten 2 işletme kaydının bulunduğu, TÜRKPATENT veri tabanı üzerinden incelendiğinde bunlardan 1'inin Cİ tescil başvuru sürecinin halen devam ettiği belirlenmiştir. TÜRKPATENT veri tabanında faaliyet gösterenlerin bilgileri listesinde üretici belli olmayan çeşitler:

Ağrı: Tulum Peyniri, Ardahan: Hanak Peyniri, Balıkesir: Savaştepe Mihaliç Kelle Peyniri, Gümüşhane: Deleme Peyniri, Hatay: Antakya Carra Peyniri, Antakya Künefelik Peyniri, İzmir: Bergama Tulum Peyniri, Kahramanmaraş: Elbistan Kelle Peyniri, Maraş Parmak/Sıkma Peyniri, Kayseri: Pınarbaşı Uzunyayla Çerkes Peyniri, Talas Çörekotlu Çömlek Peyniri, Kırklareli: Beyaz Peyniri, Eski Kaşar Peyniri, Malatya: Malatya Peyniri, Muş: Muş Eski Kaşarı, Sakarya: Abhaz (Abaza) Peyniri ve Urfa: Urfa Peyniri/Şanlıurfa Peyniri.

TÜRKPATENT veri tabanında Cİ tescilli peynir üreticilerine ait yayınlanan listeye göre toplam 136 adet gerçek/tüzel kişiliğin bulunduğu, ancak bunun %58.08'inin (77 adet) TOB tarafından onaylı olarak faaliyet gösterdiği sonucu elde edilmiştir. GGBS veri tabanında tüketicilerin erişimine açık bölümünde işletmelerin kayıt/onay durumları ile ilgili yapılan sorgulama sonuçları ile TÜRKPATENT Kurumuna ait veri tabanında sunulan bilgilerin arasında hem ürün çeşidi hem de üretici bilgileri açısından farklılıklar (Van Otlı Peyniri, Çayeli Koloti Peyniri, Manyas Kelle Peyniri) görülmüştür. Bunun nedeni olarak, ürünü tescil ettiren tarafın koordinasyonunda yılda en az 1 kere gerçekleştirilmesi gereken iç denetimlerin etkinliğinin yeterli olmadığı, denetimlerin yapılmış ise tutanaklarındaki sonuçların ilgili resmi kurum/kuruluşlara iletilmemesidir. Güncel üretici bilgilerinin belirlenmesi

için tescil ettirenler tarafından iç denetim süreçlerinin etkin bir şekilde yeniden gözden geçirilmesine ihtiyaç duyulduğu düşünülmektedir.

Ülkemizde tescilli yurt dışı menşeli Hellim ve Parmesan peynirlerinin GGBS veri tabanına göre, Türkiye’de “Müstakil yeniden ambalajlama/Gıda ambalajlama” kapsamında faaliyet izni olan Hellim için 2, Parmesan için faaliyet izni olan 13 işletme bulunduğu ancak Gorgonzola ve Grana Padano için bu kapsamda faaliyet gösteren işletme bulunmadığı belirlenmiştir. Yurt dışı menşeli peynir çeşitlerinden faaliyet izni bulunan Hellim ve Parmesan üreticilerinin faaliyet izinlerinin yasal mevzuata uygun olduğu görülmüştür.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular, 41 çeşit ile başlayan sürecin neredeyse yarısının Cİ kayıt sistemi altında mevcut olmadığını, korumaya alınan bu ürünlerin yeterince korunmadığı, özellikle iç denetim mekanizmasının etkin işlemediği, ürünlerin üretimi, piyasaya arzı veya dağıtımını aşamalarında veya ürün piyasada iken kullanımının tescilde belirtilen özelliklere uygunluğunun denetimine ilişkin bu sistemin içindeki tüm paydaşların ivedilikle düzeltici-önleyici faaliyetlerde bulunması gerektiğini ön plana çıkarmıştır. Fikri mülkiyet hakkı ile yüksek kalitede üretilen bu peynir çeşitlerinin bölgeye ve ülkemize yaratması gereken katma değer ne yazık ki taklit-tağış yapan üreticilere haksız kazanç yolunu açmaktadır. İzlenmesi gereken yol, tescil ettiren kurum/kuruluşların TÜRKPATENT kurumu ve TOB İl/İlçe Müdürlükleri ile işbirliği halinde iç denetim sürecinin etkin bir şekilde yürütmesi, elde edilen sonuçların her iki veri taban kayıt sistemeleri üzerinde güncellenmesi, Cİ tesciline aykırı olarak kayıt dışı faaliyette bulunanlar ile ilgili tescil ettiren tarafın Cİ’in veya amblemin kötüye kullandığı veya taklidinin yapıldığı, tüketiciyi yanıltıcı biçimde tescil kapsamındaki niteliklerinin sunulduğunun tespiti halinde, Cİ kullanma hakkına sahip olanlar, coğrafi işaretten doğan haklara tecavüz sayılan fiilleri tescil ettirene noter vasıtasıyla bildirerek dava açılmasını talep etmelidir.

Türkiye’nin Cİ tescilli ürünler ve peynir çeşitlerinin önemine ilişkin yapılan araştırmalarda (Özsoy, 2015; Tekelioğlu, 2008, 2019; Küçük & Tapkı, 2020; Çakmakçı ve Salık, 2021; ATO, 2022; Çetinkaya, 2022; Çolak ve Alagöz, 2022) daha çok ürün bilgileri, tescil çeşitleri, bölgesel/yöresel kalkınmaya etkileri, kayıt dışı üretimle ilgili karşılaşılan problemler ve çözüm önerilerine ilişkin bulgular sunulduğu görülmüştür. Süt işleme tesisi olarak faaliyet gösteren Cİ tescilli peynir üreticilerinin envanterinin ortaya konduğu bu araştırma ile üretim, dağıtım ve/veya piyasaya arz faaliyetinde bulunan gerçek ve/veya tüzel kişiliklerin yasal mevzuat çerçevesinde değerlendirilmesine ilişkin önemli bir eksikliği dolduracağı düşünülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Yöresel ürünlerin hem ulusal hem de uluslararası boyutta korunması için Cİ olarak tescillenmesi, bu ürünleri üreticileri başta olmak üzere yörenin sosyo-ekonomik, kültürel ve turizm potansiyelinin gelişmesine önemli katkı sağlamaktadır. Küreselleşmeyle beraber gelişen teknoloji dünya nüfusu ile doğru orantılı artan gıda talebine hızla yanıt verebilen üretim ve pazarlama teknikleri, endüstriyel gıda sanayindeki üretim hacminde büyümeye neden olurken, kırsal alanda faaliyet gösteren küçük işletmelerin varlığını ve yerel ürünlerin sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir. Yöresel ürünlerin ticari değer kazanması ve üretimde sürdürülebilirliğinin sağlanmasında, Cİ sistemi büyük önem arz etmektedir.

Cİ sistemi içerisinde kayıtlı bilgilerin açık erişimle sunulduğu iki ayrı kuruma (TÜRKPATENT ve TOB) ait açık erişimli veri tabanlarından elde edilen bulgulardan yola çıkarak ortaya koyulan araştırma sonuçları, yasal izni

olmamasına rağmen tescilli ürünlerin ürünlerinden faydalanılarak üretim ve piyasaya arzının söz konusu olduğunu, bu durumun özellikle yerel üreticilerin yoğun haksız rekabetle karşı karşıya kalması ve en nihayetinde ticari kaygılar nedeni ile örgütlenemeyen üreticilerin azalmasına ve üretimden çekilmesine yol açabileceğini düşündürmüştür.

18-21 Kasım 2019 tarihleri arasında Ankara’da gerçekleştirilen III. Tarım ve Orman Şurası’nda Cİ tescilli ürünlerin üretimi, üreticilerin kurumsal kimlik kazanması, tescil sahiplerinin haklarının korunması, AR-GE, pazarlanma ve pazarlama iletişimi olanaklarının artırılması, denetleme sisteminin geliştirilmesi ve belli bir standarda bağlanması, Cİ tescilli ürünlerin iç ve dış denetim etkinliğinin artırılması ve gereken hallerde idari yaptırım uygulanmasına yönelik yeni düzenlemelerin yapılması, geleneksel ürün adı ve Cİ tescilli ürünler için ürünlerin karakteristiğini net bir şekilde kayıt altına alacak mevzuat düzenlemesi yapılması ve bu ürünlerin tanıtımına katkı sağlanması, mevzuat düzenlemesinde geleneksel ürün adı ve Cİ tescilli ürünlerin üretimlerinde, üretim sürecini sektöre uğratmayacak esneklikler tanınması konularına yönelik hedef ve stratejiler belirlenmiş olsa da, halen bu yönde yasal bir düzenleme yayınlanmamıştır (Anonim, 2019b; GıdaMO, 2022; Tekelioğlu, 2021).

Türkiye’de Mahreç İşareti veya Menşee Adı türünde tescillenen peynir çeşitleri özelinde bu araştırmada elde edilen veriler; tescilli ürün sayılarının yıllara göre dağılıma bakıldığında rakamsal olarak artış olmasına rağmen Ci ile koruma altına alınan ürünlerin değeer zincirinde sürdürülebilirliğin sağlanamadığı, Cİ haklarının yeterince korunamadığı, kayıt dışı üretim faaliyetlerinin söz konusu olduğu, uygulamada Cİ sisteminin ulusal düzeyde ilgili kurumsal yapılar tarafından etkinliğinin ivedilikle gözden geçirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Aksi halde Anadolu’da 12 bin yıllık kültürel birikimin mirası olarak günümüze değin uzanan 2500’den fazla yöresel ürünlerimizin, gelenekten geleceğe Cİ’ler ile korunarak aktarılmasında zorlu bir mücadeleyi gerektirecektir. 6769 sayılı SMK ve 5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağliğı, Gıda ve Yem Kanunu kapsamında yasal faaliyet göstermeyen işletmelerin yetkili kurum/kuruluşlarca belirlenmesi, dolayısıyla kayıt dışı faaliyetlerin engellenebilmesi, etkin bir denetim mekanizması ile mümkün olacaktır.

Beyan

Makalenin tüm yazarları makale sürecine eşit katkıda bulunmuştur. Yazarların beyan edecekleri herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Anonim. (2019a). II. Uluslararası Coğrafi İşaretili Ürünler Zirvesi. [Online] Erişim adresi: <https://ci.atonet.org.tr/>
- Anonim. (2019b). III. Tarım Orman Şurası. [Online] Erişim adresi: https://cdniys.tarimormn.gov.tr/api/File/GetGaleriFile/330/DosyaGaleri/958/iii_tarim_orman_surasi__sura_kitabi.pdf,
- Anonim. (2023). 16.01.2023 tarih ve 141 sayılı Resmi Coğrafi İşaret ve Geleneksel Ürün Adı Bülteni’nde yayımlanan bülten. [Online] Erişim adresi: <https://webim.turkpatent.gov.tr/file/683877ef-4f31-46c7-b655-34b4b92b912e?name=162&download>
- AcıMER, 2024. Akdeniz Üniversitesi Coğrafi İşaretler Uygulama ve Araştırma Merkezi. [Online] Erişim adresi: <https://cografiisaretler.akdeniz.edu.tr/tr>

- ATO, 2022. Ankara Ticaret Odası. Coğrafi İşaretler Kitabı. Editörler Prof. Dr. Nevzat ARTIK, Prof. Dr. Ufuk Tansel ŞİRELİ, Tuğçe ÖLMEZ. ISBN: 978-605-137-815-2. [Online] Erişim adresi: https://www.atonet.org.tr/Uploads/Birimler/Internet/Alt%20Tan%C4%B1t%C4%B1m/C%C4%B0-2021-06-11/ci_kitap_son_2022-01-17.pdf
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.
- Çakmakçı, S., & Salık, M. A. (2021). Türkiye'nin coğrafi işaretli peynirleri. *Akademik Gıda*, 19(3), 325-342.
- Çetinkaya, A. (2022). *Dünden Bugüne Peynirlerimiz* (1. Baskı). Süt Dünyası Yayınları.
- Demir, M. (2016). Coğrafi işaret Olarak Kars Kaşar Peynirinin Üretimi ve Dağılımı. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, 61-81.
- Çolak, M. & Alagöz, S.B. (2021). Coğrafi işaretlerin önemi ve Çorum ilindeki coğrafi işaretli ürünler. *Five Zero*, 2(2), 111-126
- Demir, İ. (2020). Coğrafi İşaretlerin Sosyoekonomik Etkileri [Uzmanlık Tezi]. Türk Patent Enstitüsü. Ankara
- eAmbrosia. (2024). eAmbrosia-The EU geographical indications register. <https://ec.europa.eu/agriculture/eambrosia/geographical-indications-register/>
- Escudero, S. (2001). International Protection of Geographical Indications and Developing Countries. South Centre.
- Esen, Ş. (2016). Bir farklılaşma stratejisi olarak coğrafi işaretler ve Türkiye incelemesi. 447-464.
- Gelibolu, L., 2009. Kars kaşar peyniri işletmelerinin pazarlama sorunları ve çözüm önerileri üzerine bir alan araştırması. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(3),151-165.
- GıdaMO. (2022). TMMOB Gıda Mühendisleri Odası. Coğrafi İşaretler ve Gıda Mühendisinin Rolü. Kitaplar Serisi- 45 Karmatsan Basım Yayın Matbaacılık. [Online] Erişim adresi: <https://www.gidamo.org.tr/icerik/cografi-isaretler-ve-gida-muhendisinin-rolu-844>
- GıdaMO. (2024). TMMOB Gıda Mühendisleri Odası. 6. Geleneksel Gıdalar Sempozyumu Sonuç Bildirgesi. [Online] Erişim adresi: <https://www.gidamo.org.tr/icerik/6-geleneksel-gidalar-sempozyumu-sonuc-bildirgesi-202412181623>
- Goldberg, S. D. (2001). Who will raise the white flag—the battle between the united states and the european union over the protection of geographical indications. *University of Pennsylvania Journal of International Law*, 22, 107.
- Kan, M., Gulcubuk, B., Kan, A., & Doğan, H. (2017). Türkiye'de coğrafi işaretlerle ilgili uygulamada yaşanan sorunlara sınai mülkiyet kanun tasarısı çerçevesinden bir bakış. *Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi-The Journal of Hasan Kalyoncu University Law Faculty*, Ocak 2017(13), 129-145.
- Kan, M., & Gülçubuk, B. (2008). Kırsal ekonominin canlanmasında ve yerel sahiplenmede coğrafi işaretler. *Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 22(2), 57-66.

- Kaya, M. (2023). Coğrafi işaretli ürünlerin sürdürülebilirlik açısından değerlendirilmesi: Samsun Örneği. *Mavi Atlas*, 11(1), 105-119.
- Kemer, N., & Akın, A. Ç. (2024). Coğrafi işaretli ürünlerde kooperatiflerin rolü: Bolu Mengen peyniri örneği (The role of cooperatives on geographically indicated products: the example of Bolu Mengen cheese). *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, 12(2), 972-987.
- Küçük, R., & Tapkı, N. (2020). Hatay ilinde süt ve süt ürünleri üreten işletmelerin üretim ve pazarlama yapısı. *Journal of Animal Science and Products*, 3(2), 104-119.
- Özdemir, G., & Dülger Altın, D. (2018). Türkiye’de üretilen coğrafi işaret ile tescillenmiş peynir çeşitleri. *Uluslararası Gastronomi Turizmi Araştırmaları Kongresi*, 1(11), 631-640.
- T.C. Resmî Gazete [RG], 13.06.2010, Sayı 27610. Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu. [Online] Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5996&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
- T.C. Resmi Gazete [RG], 17.12.2011, Sayı 28145. Gıda İşletmelerinin Kayıt ve Onay İşlemlerine Dair Yönetmelik. [Online] Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/12/20111217-6.htm>
- T.C. Resmi Gazete [RG], 20.01.2014, Sayı 40107. Gıda İşletmelerinin Kayıt ve Onay İşlemlerine Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılması Hakkında Yönetmelik. [Online] Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/01/20140107-2.htm>
- T.C. Resmi Gazete [RG], 26.07.2016, Sayı 29782. Gıda İşletmelerinde Yerel, Marjinal ve Sınırlı Faaliyetlerin Düzenlenmesine Dair Yönetmelik. [Online] Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/07/20160726-2.htm>
- T.C. Resmi Gazete [RG], 10.01.2017a. Sınai Mülkiyet Kanunu, Sayı 29944, Kanun No: 6769. [Online] Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/01/20170110-9.htm>
- T.C. Resmi Gazete [RG], 29.01.2017b, Sayı 29944. Coğrafi İşaret ve Geleneksel Ürün Adı Amblem Yönetmeliği. [Online] Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/12/20171229-8.Htm>
- Tekelioğlu, Y. & Demirer, R. (2008). Küreselleşme Sürecinde Yöresel Ürünler ve Coğrafi İşaretlerin Geleceği. Küreselleşme, Demokratikleşme ve Türkiye Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı, Akdeniz Üniversitesi, İ.İ.B.F., Gazi Kitabevi, Ankara, 715-730.
- Tekelioğlu, Y. (2019). Coğrafi işaretler ve Türkiye uygulamaları. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 47-75.
- Tekelioğlu, Y. (2021). Coğrafi İşaretlerin A, B, C’si. *YÜciDERGİ*, 1, 14-32.
- Türk Patent ve Marka Kurumu [TÜRKPATENT], (2024a). Türk Patent ve Marka Kurumu Coğrafi İşaretler Portalı. <https://ci.turkpatent.gov.tr/veri-tabani>
- Türk Patent ve Marka Kurumu. [TÜRKPATENT]. (2024b). Coğrafi İşaret Tescil Sahipleri. [Online] Erişim adresi: <https://ci.turkpatent.gov.tr/Statistics/RegistrationOwners>.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçgin Yayıncılık. [Online] Erişim adresi: <https://www.seckin.com.tr/kitap/176755156>

Yörükoğlu, T., Dayısoylu, K. S., & Ançel, T. (2024). Coğrafi işaret sürecinde türkiye odalar ve borsalar birliğinin rolü ve coğrafi işaret mağazası önerisi. *Black Sea Journal of Engineering and Science*, 7(2), 323-328.

Current Status of Geographical Indication Registered Cheese Producers Operating As Dairy Processing Facility in Turkey

Sibel ÖZÇAKMAK

Atakum District Directorate of Agriculture and Forestry, Samsun/Türkiye; Istanbul Gedik University, Faculty of Health Sciences, Istanbul/Türkiye

Cem KÖSEMECI

TMMOB Chamber of Food Engineers Bolu Provincial Representative Office, Bolu/Türkiye; Local Products and Geographical Indications Research Association, Antalya/Türkiye

Asya ÇETİNKAYA

Kafkas University, Faculty of Engineering and Architecture, (YÜciTA Voluntary Active Member), Kars/Türkiye

Kadir SÜZME

TMMB Chamber of Food Engineers Edirne Provincial Representative Office (YÜciTA Voluntary Active Member), Edirne/Türkiye

Extended Summary

Food businesses that produce regional special products with historical reputation generally operate on a small and medium scale. In order to protect the originality of the operators who produce local products within the geographical borders with which they have a reputation in national and international market conditions, to increase their competitiveness and recognition, to ensure the traceability of local inputs used in production and that production is carried out in a certain standardization, and therefore to create sustainable trust between the producer and the consumer, In order to protect the existence of the local product attributed to the geographical source, the registration mark of local products "Geographical Indication (GI)" system is used (Kan, 2011; Kantaroğlu & Demirbaş, 2018; TMMOB, 2022). Registration of local products as GI in order to protect them both nationally and internationally makes a significant contribution to the development of the socioeconomic, cultural and tourism potential of the producers of these products, the region and the local people. Since GI, which is used in the registration of local products, confirms the originality to the region of the inputs used in the production of these products, guarantees the production quality and reliability, and the origin, it increases its awareness in consumer preferences and the commercial market, prevents imitation production, and therefore creates branding and commercial profit opportunities in the geographical region where production takes place (Esen, 2016; Lalelidağ, 2020).

Türkiye joined the Madrid Convention, one of the important international agreements regarding the protection of the GI sign in 1930. Since the Madrid Convention has a small number of memberships, its effectiveness in protecting GI sign has remained weak. Inspired by the structuring of the Madrid Agreement regarding brands it is needed to Lisbon system because of the necessity of providing at least as serious protection on GIs as on trademarks (Goldberg, 2001). "1958 Lisbon Convention Concerning the Protection and International Registration of Appellations of Origin" also the Agreement on Trade-Related Intellectual Property Rights (TRIPS: Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights), which was carried out within the framework of the World Trade Organization (WTO) and entered into force in 1995, contain international provisions regarding GI (DTM, 2011). The contract focused on preventing

the consumer from being misled about the ORIGIN of the product, but the protection on the producer was not effective (Escudero, 2001).

GI is the traditional connection between the specific characteristics of the product and the geographic region to which it originates from the region, region, country, which, in terms of a particular quality, reputation or other characteristics of a product, depends on, it is a sign that shows that the raw material obtained from the region is produced in accordance with local qualifications and in a sense guarantees the quality of the product depending on that region. GI registration procedures are carried out by the Turkish Patent and Trademark Office (TURKPATENT) (RG, 2017).

Registered geographical indications (GI) can only be used by those operating in the production and/or marketing of products that comply with the conditions specified in the registration certificate. These persons notify the registrant that they are engaged in production and/or marketing activities for the geographical indication and traditional product name. Persons who have the right to use the registered geographical indication must keep the registered product name of the geographical indication in question, together with the emblem, on the product or its packaging, or in a way that can be easily seen in the business when it is not possible to use on its packaging (SMK, 2017).

The Natural or Legal Entities entitled who have the right to use the registration are obliged to fulfill the provisions required by both Law No. 6769 on Industrial Property Code (IPC) and Law No. 5996 on Veterinary Services, Plant Health, Food and Feed. The audit of the GI registered products is carried out in the coordination of the Natural or Legal Entities that registered it.

In Turkey, information on products that are registered GI or in the application process can be accessed via TURKPATENT Geographical Indication Portal (<https://ci.turkpatent.gov.tr/veri-tabani>). Through the web-based registration and control system (Food Safety Information System - FSIS) developed by the Ministry of Agriculture and Forestry. <https://ggbs.tarim.gov.tr/cis/servlet/StartCISPage?PAGEURL=/FSIS/ggbs.onayliIsletmeSorgu.html&POPUPTITL E=AnaMenu> inquiries can be made regarding the registration/approval status of businesses in the section accessible to consumers without a password.

This study was conducted to reveal the general profile of GI registered cheese producers classified as a dairy processing plant to determine the distribution of forty-five cheese varieties registered until July 1, 2024 according to their for the designations of origin and the geographical indications types, and to draw attention to the requirements of GI registration in terms of the protection of products, producers and consumers. According to the data obtained through TURKPATENT and FSIS databases between 2001-2024 years, a total of forty-one domestic cheeses were registered as the most designations of origin type (n=26), (63.4%), where most of the local cheese varieties unique to Hatay (n=4) province are taken to the CI protection. When examined by years, it was determined that the most cheese varieties were registered in 2021 (n=10) and that there were a total of 85 enterprises operating within the scope of approval.

When the distribution of the number of businesses producing GI registered local cheeses is examined, it was seen that the first four provinces were in Erzurum (25), Kars (14), Çanakkale (10), and Edirne (7). In the case of cheese originating from abroad registered in Turkey, it was determined that two enterprises for Hellim Cheese and thirteen

enterprises for Parmesan Cheese operate within the scope of “Independent Repackaging/Food Packaging”, but there are no businesses operating within this scope for Gorgonzola and Grana Padano.

According to the article 23, paragraph 3 of Law 5996; The Ministry shall perform controls with respect to verification of compliance with the specifications of agricultural products and foodstuffs which are protected geographical indications and protected designations of origin or protected as traditional specialists guaranteed. Otherwise, according to the article 40 about the sanctions relating to food and feed there is no provision regarding what kind of administrative sanction will be applied, when violate the rules laid down by the Ministry in accordance with paragraph 3 of article 23 of this Law. In this direction, it is important for the Ministry of Agriculture and Forestry to urgently issue a procedure or guide that includes management and application principles.